

تأسیس و تحولات مدرسه عالی شهید مطهری

(مسجد و مدرسه عالی سپهسالار)

دکتر سید ابوالقاسم نقیبی

(داشدار دانشگاه شهید مطهری)

دکتر عباس احمدوند

(استادیار دانشگاه شهید بهشتی)

عنوان و نام پدیدآور: تأسیس و تحولات مدرسه عالی شهید مطهری: (مسجد و مدرسه عالی سپهسالار) / نویسندگان: سید ابوالقاسم نقیعی، عباس احمدوند.
 مشخصات نشر: تهران: سازمان زیباسازی تهران، ۱۳۹۷.
 مشخصات ظاهری: ۵۴۸ ص.: مصور (رنگی)؛ ۲۲ × ۲۹ س.م.
 شابک: 978-600-8815-44-0
 یادداشت: انگلیسی - عربی - فارسی.
 یادداشت: عنوان به انگلیسی: Establishment and development of Shahid higher...
 یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.
 موضوع: مدرسه عالی شهید مطهری
 موضوع: مدرسه عالی شهید مطهری، مسجد
 موضوع: مدرسه عالی شهید مطهری، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد
 رده‌بندی دیویی: ۳۷۸ / ۵۵
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ ت ۷: ۱۰ / ۱ LGR
 سرشناسه: نقیعی، سید ابوالقاسم، ۱۱-
 Naghibi, S.A.
 شناسه افزوده: احمدوند، عباس، ۱۳۵۲-
 Ahmadvand, Abbas
 شناسه افزوده: سازمان زیباسازی شهر تهران
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۶۲۷۴۸



تأسیس و تحولات مدرسه عالی شهید مطهری (مسجد و مدرسه عالی سپهسالار)
 نویسندگان: سید ابوالقاسم نقیعی، عباس احمدوند
 صفحه‌آرایی و طراحی جلد: استودیو رویانگاران www.royanegaran.com
 ویراستار: مژگان اصغری طرقي
 اعمال ویراستاری: امیررجبی نژاد خمینی
 ناشر: سازمان زیباسازی شهر تهران
 نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۷
 شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
 بها: ۴۰۰۰۰ تومان

حق چاپ و نشر این کتاب، متعلق به سازمان زیباسازی شهر تهران است و هرگونه کپی یا نقل مطالب بدون اجازه، پیگرد قانونی دارد.

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۲۱

فصل اول

میرزا حسین خان سپهسالار: زندگی و زمان

- ۱.۱. درآمد: شمه‌ای از ادب شاعر ایران در عصر قاجار..... ۲۴
- ۱.۱.۱. سلسله قاجار پیش از ناصر نامری..... ۲۴
- ۱.۱.۲. دوره ناصری..... ۲۵
- ۱.۱.۳. پس از عصر ناصری..... ۲۶
- ۱.۲. تولد، رشد و آغاز فعالیت‌های میرزا حسین خان سپهسالار..... ۲۷
- ۱.۳. کنسولگری و وزیرمختاری..... ۲۹
- ۱.۴. دوره دوم زندگی..... ۳۱
- ۱.۵. وزارت عدلیه..... ۳۱
- ۱.۶. سپهسالاری..... ۳۲
- ۱.۷. صدارت اعظم..... ۳۴
- ۱.۸. سفر نخست شاه به فرنگ..... ۳۷
- ۱.۹. وزارت خارجه..... ۴۱
- ۱.۱۰. سفر دوم شاه به فرنگ..... ۴۱
- ۱.۱۱. حکومت خراسان و درگذشت..... ۴۲
- ۱.۱۲. بناهای سپهسالار..... ۴۵
- ۱.۱۳. رابطه میرزا حسین خان سپهسالار با روحانیان..... ۴۷

فصل دوم

بنای مسجد و تطور تاریخی مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار)

- ۲.۱. درآمد: آموزش و مدارس و تحولات آن در تاریخ ایران و اسلام ۵۰
- ۲.۱.۱. آموزش و تحولات آن در ایران باستان ۵۰
- ۲.۱.۲. آموزش و تحولات مدارس در اسلام و ایران اسلامی تا پیش از ظهور صفویان ۵۲
- ۲.۱.۳. روند آموزش و تحولات مدارس ایران از دوران صفویه تا عصر قاجار ۵۵
- ۲.۱.۴. روند آموزش و مدارس در عصر قاجار ۵۶
- ۲.۱.۵. تحولات آموزشی در دوره پهلوی ۶۰
- الف) پهلوی اول ۶۰
- ب) پهلوی دوم ۶۴
- ۲.۱.۶. تحولات آموزشی در دوره پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۶۵
- ۲.۲. احداث مسجد و مدرسه ۶۶
- ۲.۳. اقدامات میرزا حسین خان در احداث مسجد و مدرسه ۷۴
- ۲.۴. نایبان تولیت ۷۸
- ۲.۵. مدرسان مدرسه ۹۰
- ۲.۶. امامان جماعت ۹۱
- ۲.۷. رویدادهای مهم تاریخی در ارتباط با مسجد و مدرسه ۹۲
- ۲.۷.۱. نمایشگاه کالاهای داخلی و خارجی ۹۲
- ۲.۷.۲. انقلاب مشروطه ۹۳
- ۲.۷.۳. قتل هژیر ۹۷
- ۲.۸. دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۹۷

فصل سوم

کلیاتی درباره وقف و وقفنامه های مسجد و مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار)

- ۳.۱. درآمد: کلیاتی درباره وقف ۱۰۲
- ۳.۱.۱. معنای وقف ۱۰۲

۱۰۳	۳.۱.۲. اهداف و فواید وقف
۱۰۴	۳.۱.۳. تاریخچه وقف در دوران قبل از اسلام
۱۰۵	۳.۱.۴. وقف در اسلام
۱۰۶	۳.۱.۵. وقف در ایران
۱۰۹	۳.۲. وقفنامه‌های مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار)
۱۰۹	۳.۲.۱. وقفنامه مختصر
۱۰۹	۳.۲.۲. وقفنامه مفصل
۱۱۳	۳.۲.۳. برخی رویکردها در وقفنامه مدرسه
۱۱۳	الف) ضرورت قرائت یک حزب از قرآن کریم در هر روز
۱۱۳	ب) ضرورت فراگیری معقبات و منقول
۱۱۳	ج) آموزش متون اصلی عارم اسلامی
۱۱۴	۳.۲.۴. مدرسه عالی شهید مطهری، نهادهای وقف بنیان

فصل چهارم

جلوه‌هایی از هنرهای به‌کاررفته در مسجد و مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار)

۱۱۶	۴.۱. درآمد: توصیف بنا
۱۱۶	۴.۲. عناصر جدید معماری در مسجد
۱۲۳	۴.۳. نمای کلی و ظرایف هنری
۱۲۹	۴.۳.۱. وضعیت کلی
۱۲۹	۴.۳.۲. نمای خارجی
۱۳۲	۴.۳.۳. صحن
۱۳۳	۴.۳.۴. ایوان‌ها
۱۴۰	۴.۳.۵. هشتی‌ها
۱۴۰	۴.۳.۶. مناره‌ها
۱۴۵	۴.۳.۷. درهای ورودی
۱۴۶	۴.۳.۸. راهروها

۱۴۸	۴.۳.۹. گنبد
۱۵۳	۴.۳.۱۰. شبستان‌ها
۱۶۶	۴.۳.۱۱. کاشی‌کاری
۱۸۹	۴.۳.۱۲. هنرهای تزئینی دیگر
۲۰۳	۴.۳.۱۳. روشنائی، دما و سیستم فاضلاب ساختمان
۲۰۴	۴.۴. معماران و هنرمندان
۲۰۵	۴.۵. نام‌های مراقبان و ناظران امور ساختمانی
۲۰۶	۴.۶. نام‌های معماران و بناها
۲۰۷	۴.۷. نام‌های کاشی‌کاران و کاشی‌سازان
۲۰۸	۴.۸. نام‌های جلال و سنگ‌تراشان
۲۰۸	۴.۹. نام‌های خوش‌نویسان
۲۰۹	۴.۱۰. مرمت اساسی بنا بعد از پی‌ریزی، انقلاب اسلامی
۲۱۳	۴.۱۱. برخی کتیبه‌های بنا
۲۲۴	۴.۱۲. ثبت بنا در زمره آثار ملی

فصل پنجم

کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار) و تحولات صورت گرفته در آن

۲۲۶	۵.۱. درآمد: کتابخانه‌ها در فرهنگ و تمدن اسلامی
۲۲۷	۵.۲. کتابخانه مدرسه عالی
۲۲۷	۵.۲.۱. نحوه شکل‌گیری کتابخانه
۲۲۹	۵.۲.۲. کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار از دیدگاه وقف‌نامه
۲۳۰	۵.۲.۳. سازمان‌دهی مواد نخستین کتابخانه، زمینه‌های شکل‌گیری فهرست نسخه‌ها
۲۳۳	۵.۲.۴. بخش نسخه‌های خطی کتابخانه
۲۳۶	۵.۲.۵. قدیمی‌ترین و نفیس‌ترین نسخه خطی موجود در کتابخانه
۲۴۰	۵.۲.۶. بخش چاپ سنگی و سربی کتابخانه
۲۴۱	۵.۲.۷. ویژگی‌های کتاب‌های کتابخانه مرکزی

۲۴۲	۵.۲.۸. مدیریت کتابخانه
۲۴۴	۵.۲.۹. کارگاه ترمیم نسخه های خطی
۲۴۵	۵.۲.۱۰. مخزن کتاب های چاپی
۲۴۵	۵.۲.۱۱. بخش گردش کتاب (امانت)
۲۴۵	۵.۲.۱۲. بخش مرجع
۲۴۵	۵.۲.۱۳. بخش سمعی - بصری
۲۴۶	۵.۲.۱۴. بخش بایگانی مطبوعات و اسناد
۲۴۶	۵.۲.۱۵. بخش فناوری و اطلاع رسانی
۲۴۶	۵.۲.۱۶. کتابخانه های وابسته (دانشگاهی و آموزشگاهی)
۲۴۶	۵.۲.۱۷. دفتر تصحیح و تحقیق نسخ خطی
۲۴۷	۵.۲.۱۸. مرقعات کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری
۲۵۲	۵.۲.۱۹. تابلوهای نقاشی نفیس

فصل ششم

شخصیت حقوقی، اساسنامه و فعالیت های آموزشی مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار)

۲۵۸	۶.۱. منشأ شخصیت حقوقی و تشکیلات مدرسه عالی شهید مطهری
۲۵۹	۶.۲. اساسنامه مدرسه عالی شهید مطهری
۲۶۴	۶.۳. نظام تحصیلی در مدرسه عالی شهید مطهری
۲۶۴	۶.۳.۱. نظام تحصیلی در دوران قبل از پیروزی انقلاب
۲۶۴	الف) اساسنامه دوره مقدماتی مدارس علوم دینی
۲۶۵	ب) برنامه تحصیلی دوره مقدماتی علوم دینی
۲۶۵	سال اول
۲۶۶	سال دوم
۲۶۷	سال سوم
۲۶۷	سال چهارم
۲۶۸	سال پنجم

سال ششم.....	۲۶۹
ج) اساسنامه و برنامه دوره مدرسی علوم دینی.....	۲۷۰
د) اساسنامه و برنامه دوره تخصصی علوم دینی.....	۲۷۱
ه) قانون تعیین ارزش تحصیلی فارغ التحصیلان مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار).....	۲۷۲
و) مدرسان و استادان در دوران پیش از پیروزی انقلاب اسلامی.....	۲۷۳
۶.۳.۲. نظام تحصیلی در دوران بعد پیروزی انقلاب.....	۲۷۶
الف) مقطع آموزش متوسطه.....	۲۷۶
۱. الف) شناسایی رشته علوم و معارف اسلامی.....	۲۷۶
۲. الف) جایگاه رشته علوم و معارف اسلامی در میان دیگر رشته ها.....	۲۷۷
۳. الف) هدف های مورد نظر از تأسیس رشته علوم و معارف اسلامی.....	۲۷۸
۴. الف) راهکارهای رسیدن به هدف های مورد نظر از رشته علوم و معارف اسلامی.....	۲۷۸
۵. الف) رشته علوم و معارف اسلامی در دوره مقدماتی در مقطع آموزش عالی شهید مطهری.....	۲۷۹
۶. الف) بیانات امام خمینی (ره) در جمع استادان، طلاب و کارکنان مدرسه عالی شهید مطهری (دهم اسفند ۱۳۵۹/۲۳ ربیع الثانی ۱۴۰۱).....	۲۸۰
۷. الف) بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مدرسان، مسئولان و دانش آموزان دبیرستان های علوم و معارف اسلامی شهید مطهری (۱۳۶۸/۱۲/۲۷).....	۲۸۳
۸. الف) دبیرستان های علوم و معارف اسلامی وابسته به مدرسه عالی شهید مطهری.....	۲۸۵
۹. الف) نحوه پذیرش دانش آموز.....	۲۸۸
ب) مقاطع تحصیلی آموزش عالی و رشته های آن.....	۲۸۸
ج) هدف های مورد نظر از رشته های تحصیلی.....	۲۹۵
۱. ج) هدف های مورد نظر رشته های فقه و حقوق اسلامی، فقه و حقوق خصوصی، فقه و حقوق جزا، و فقه و حقوق خانواده.....	۲۹۵
۲. ج) هدف های مورد نظر از رشته فلسفه و حکمت اسلامی.....	۲۹۵
۳. ج) هدف های مورد نظر از رشته شیعه شناسی.....	۲۹۵
۴. ج) هدف های مورد نظر از رشته روان شناسی.....	۲۹۶
۵. ج) هدف های مورد نظر از رشته فلسفه و کلام اسلامی.....	۲۹۶

- ۱.۵. (ج) شعبه‌های آموزش عالی در مدرسه عالی شهید مطهری ۲۹۶
- ۲.۵. (ج) نحوه پذیرش دانشجو ۲۹۷
- ۳.۵. (ج) نحوه پذیرش دانشجو در مقطع دکتری (PH-D) ۲۹۸
- ۴.۵. (ج) نحوه پذیرش دانشجو در مقطع کارشناسی ارشد ۲۹۸
- ۵.۵. (ج) نحوه پذیرش دانشجو در مقطع کارشناسی ۲۹۹
- ۶.۵. (ج) بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با استادان مدرسه عالی شهید مطهری (فروردین ۱۳۷۲) ۲۹۹
- ۷.۵. (ج) مدرسان و استادان مدرسه عالی شهید مطهری در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی: ۳۰۲
- ۸.۵. (ج) دانش‌آموختگان ۳۱۲
- ۹.۵. (ج) تراز دانش‌آرختگی در مدرسه عالی شهید مطهری ۳۱۲
- (د) شورای آموزشی و پژوهشی ۳۱۴
- (ه) نسبت دروس مدرسه عالی شهید مطهری با دروس حوزه علمیه قم ۳۱۶
- (و) تغییر نام فعالیت‌های آموزش عالی مدرسه عالی به «دانشگاه شهید مطهری» ۳۱۷
- (ز) استادان بنام مدرسه عالی در دوره پس از پیروزی انقلاب ۳۱۸
- ۴.۶. نظام اداری حاکم بر کارکنان ۳۲۲
- ۵.۶. محسوب شدن مدرسه عالی شهید مطهری در زمره مؤسسات خیراتقاعی و عام‌المنفعه موضوع ماده ۳ از آیین‌نامه مأموریت ۳۲۲
- ۶.۶. منابع مالی مدرسه عالی شهید مطهری ۳۲۴
- ۷.۶. پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها ۳۲۴
- ۸.۶. نشریه رهنمون ۳۲۴
- ۹.۶. انتشارات مدرسه عالی شهید مطهری ۳۲۷
- ۱۰.۶. معاونت امور طلاب و عرضه خدمات به آنان ۳۲۸
- ۱.۶. فعالیت‌های مدرسه عالی در زمینه تعظیم شعایر اسلامی ۳۲۹
- ۱۲.۶. مدرسه عالی شهید مطهری، مرکز گفت‌وگوی ادیان الهی و مذاهب اسلامی ۳۲۹
- ۱۳.۶. دفتر پاسخ‌گویی به مسائل شرعی ۳۳۳
- ۱۴.۶. مدرسه عالی شهید مطهری و دفاع مقدس ۳۳۳
- ۱۵.۶. شهدای مدرسه عالی شهید مطهری ۳۳۳

۳۳۵	۶.۱۶. چشم انداز دانشگاه شهید مطهری، پیشتاز عرصه دانشگاه حوزوی
۳۳۵	۶.۱۶.۱. چشم انداز آموزشی
۳۳۶	۶.۱۶.۲. چشم انداز پژوهشی و فناوری
۳۳۶	۶.۱۶.۳. چشم انداز فرهنگی - تربیتی
۳۳۶	۶.۱۶.۴. چشم انداز مدیریتی
۳۳۶	۶.۱۷. اعضای هیئت امنای دانشگاه شهید مطهری
۳۳۷	۶.۱۸. دانشگاه شهید مطهری، دانشگاه حوزوی
۳۳۹	پیوست ها
۳۴۰	۱.۱. وقفنامه ها
۳۴۰	۱.۱.۱. وقفنامه مختصر
۳۴۴	۱.۱.۲. وقفنامه مفصل
۴۲۵	۱.۲. نام های شهدای مدرسه عالی شهید مطهری
۴۲۷	۱.۳. جدول وضعیت برخی دانش اموزان - سیلات تکمیلی در مدرسه عالی شهید مطهری
۴۳۵	۱.۴. مشخصات پایان نامه های نگاشته شده در دوران قبل از پیروزی انقلاب اسلامی
۴۴۰	۱.۵. پایان نامه های مقطع کارشناسی ارشد (فقه، اصول فقه و حقوق)
۴۶۲	۱.۶. پایان نامه های مقطع کارشناسی ارشد (فلسفه، کلام، عرفان)
۴۷۰	۱.۷. رساله های مقطع دکتری (فقه، حقوق خصوصی و حقوق جزا)
۴۷۶	۱.۸. رساله های مقطع دکتری (فلسفه اسلامی، کلام اسلامی و فلسفه تعلیم و تربیت)
۴۷۹	برخی اسناد و تصاویر مسجد و مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار)
۵۲۳	فهرست منابع
۵۳۱	مدرسه الشهدا مطهری للدراسات العليا
GraduateMuthhari	562

پیشگفتار

براساس شواهد تاریخی، میرزا حسین خان سپهسالار، در واپسین سال‌های زندگی‌اش تصمیم گرفت مسجدی عظیم بسازد که اکنون از شاهکارهای معماری ایرانی-اسلامی محسوب می‌شود. این مسجد-مدرسه، شاهد بسیاری از رویدادهای سده اخیر بوده و گاه بررسی تحولات آن، سیر وقایعی را بیان می‌کند که بر تاریخ سرزمین ما گذشته است.

علاوه بر جنبه‌های یاد شده، بنای مسجد-مدرسه‌ای که اکنون به نام استاد شهید مرتضی مطهری مزین شده، پذیرای بسیاری از دانشوران و جویندگان علوم اسلامی است که با توجه به فضای علمی و کتابخانه‌ای ویژه این بنای باشکوه، در آن به آموزش و پژوهش در حوزه علوم و به ویژه اسلامی مشغول‌اند. در پیشگاه حاضر کوشیده‌ایم به صورت جامع، تاریخچه‌ای از این بنا و بستر دگرگونی‌های سیاسی و نیز فعالیت‌های آموزشی و فرهنگی آن را به دست دهیم؛ علاوه بر آن، تلاش کرده‌ایم جنبه‌هایی از آثار هنری و ارزش‌های معماری این مسجد باشکوه را بررسی کنیم؛ البته پیش از این، محققانی همچون ابوالقاسم سحرابی در کتاب تاریخچه مدرسه عالی سپهسالار، حسن باستانی راد در کتاب مسجد و مدرسه شهید مطهری (سپهسالار) و اشرف کرمی در پایان‌نامه خود با عنوان بررسی سبک معماری، تاریخچه و معرفی اجزای مدرسه شهید مطهری (سپهسالار)، از جنبه‌ها و زوایایی خاص، مسجد و مدرسه را بررسی کرده‌اند؛ ولی هیچ‌یک از پژوهش‌های یاد شده، خالی از نارسایی نیست؛ افزون بر این، پایان‌نامه‌های فاطمه مرادی سرتش، حبیب‌الله قره‌گزلو ثانی نیز با وجود در برداشتن مطالب سودمندی از جمله تاریخچه و اجزای گوناگون مسجد-مدرسه که در پژوهش حاضر نیز از آن‌ها بهره برده‌ایم خالی از نقص نیستند؛ همچنین تاکنون، مقاله‌های محدودی درباره مسجد-مدرسه شهید مطهری نوشته شده است که از آن‌ها نیز در پژوهش پیش‌رو نیز بهره برده‌ایم؛ در پژوهش حاضر کوشیده‌ایم از منظری جامع‌تر و عمیق‌تر، و با رفع کاستی‌های پژوهشی گذشتگان، همه اجزای این بنا و سیر دگرگونی فعالیت‌های مرتبط با آن، اعم از زندگی و اندیشه‌های سازنده بنا، نابیان تولید و دیگر افراد مرتبط با مسجد و مدرسه، سیر رویدادهای تاریخی صورت گرفته در مسجد و مدرسه، انواع هنرهای به کاررفته در بنا و نیز وقف‌نامه‌ها و کتابخانه، نظام آموزشی و فعالیت‌های مذهبی را بررسی کنیم و مطالعه همه سویه‌ای را صورت دهیم. امید است ارباب دانش و خرد، کاستی‌های این پژوهش را متذکر شوند تا در برطرف کردن آن‌ها بکوشیم.